

bestuurlijk gedefinieerde eenheden, zich daarvoor nu eenmaal minder goed lenen. Vervolgstudies op het niveau van bedrijven, bedrijfstakken en economisch-geografisch gedefinieerde eenheden kunnen meer inzicht verschaffen in belangrijke problemen als de aard en de samenwerking van de onderscheiden dynamieken. Een uitvloeisel van de bronnenkeuze is ook dat discontinuïteit ten opzichte van de voorafgaande periode teveel wordt benadrukt. De economische en institutionele investeringen in de negentiende eeuw legden de basis voor de regionale differentiatie en nationale integratie in de twintigste eeuw. Daarom zou de export niet alleen moeten worden gezien vanuit de oorzakelijke kant, als motor van economische groei, maar ook als resultante van voorafgaande investeringen, waarvan de inzet en het rendement in de verschillende gewesten en bedrijfstakken sterk varieerde.

In het slothoofdstuk wordt een thematische samenvatting gegeven, waarbij lijnen worden doorgetrokken naar de economische ontwikkeling van onafhankelijk Indonesia. Deze slotbeschouwingen en bespiegelingen over de postkoloniale economie wieken op ietwat wilde 'what-if' vragen wijd boven de vaste ondergrond die is gelegd in de empirische analyse van de laatkoloniale periode, die nochtans voor vervolgstudies veel nuttige informatie en vruchtbare inzichten biedt.

J. N. F. M. à Campo

C. Vlas, *Hulpbetoon en afwering. Het Friese Groene Kruis 1901-1980* (Dissertatie Groningen 2001; Franeker: Van Wijnen, 2001, 391 blz., €27,-, ISBN 905942206).

Een promotie-onderzoek is idealiter de opmaat voor een succesvolle academische loopbaan en meestal gaat het dan ook om betrekkelijk jonge, ambitieuze personen. Een enkele maal gaat het anders. Vlas werd geboren in 1930 in Rotterdam en studeerde economie aan de rijksuniversiteit te Groningen. Na een periode als wetenschappelijk medewerker aan de economische faculteit aldaar, werd hij in 1964 directeur van de provinciale vereniging het Groene Kruis in Friesland. Pas na zijn vervroegde pensionering in 1989 zette hij zich aan het schrijven van een geschiedverhaal over deze vereniging. Prof. dr. P. Kooij van de Groninger rijksuniversiteit onderkende de mogelijkheid een proefschrift over deze materie te schrijven, al diende de al wat oudere promovendus zijn op beleidsnota's gespitste schrijfstijl enigszins te wijzigen. Op 1 november 2001 vond de promotie plaats in de Martinikerk in Franeker. Een symbolische plaats, want in Franeker stond vroeger Frieslands universiteit en, meer relevant voor Vlas' studieobject, het was de stad waar de eerste Friese afdeling van het Groene Kruis werd opgericht.

De dissertatie van de econoom Vlas handelt over de geschiedenis van het provinciale Friese kruiswerk tussen 1901 en 1980. Door een wonderbaarlijk toeval verscheen enkele maanden na Vlas' promotie een tweede proefschrift over de gezondheidszorg in Friesland, (zie hiervoor 255-257) Mevrouw B. Abbo-Tilstra promoveerde in april 2002 aan de Vrije Universiteit van Amsterdam met een boek over de tuberculosebestrijding in deze provincie (*Om de sünens fan it Fryske folk. Tuberculose en haar bestrijding bij bevolking en veestapel in Fryslân, 1890-1940*). Deze dissertatie werd verdedigd ten overstaan van de promotiecommissie van de faculteit der geneeskunde, terwijl Vlas promoveerde bij de faculteit der letteren. Het boek van Abbo-Tilstra heeft evenwel een meer historische omlijsting dan dat van Vlas, die als econoom het Groene Kruis vooral als organisatie heeft beschreven.

Kruiswerk en tuberculosebestrijding ontstonden zo ongeveer in dezelfde periode. Tegen het einde van de negentiende eeuw waren de vorderingen in de medische wetenschap en het aan-

toonbare succes van diverse hygiënische maatregelen voor bevlogen artsen en predikanten aanleiding de volksgezondheid te verbeteren. Redenen te over dus om thuisverpleging en hygiënische voorlichting te ontwikkelen en uit te bouwen. Friesland was na Noord- en Zuid-Holland de derde provincie waar een organisatie voor kruiswerk ontstond. Dat gebeurde vooral door toedoen van de doopsgezinde predikant F. C. Fleischer, die mede-oprichter was van het Zuid-Hollandse Groene Kruis en later ook betrokken was bij de provinciale verenigingen van Limburg en Gelderland. Nadat hij in 1902 naar het Friese Makkum was verhuisd, werd hij daar de animator van het Friese Groene Kruis. De eerste lokale vereniging ontstond in 1901, in Franeker. Op basis van en gedragen door plaatselijke afdelingen werd in 1902 de provinciale Friese vereniging het Groene Kruis opgericht, die tot 1980 als zodanig zou blijven functioneren en sindsdien volledig gefinancierd werd door de algemene wet bijzondere ziektekosten (AWBZ).

Binnen tien jaar na de oprichting was de helft van de Friese gezinnen reeds aangesloten bij een lokale vereniging, een percentage dat nadien nog veel groter zou worden. Aanvankelijk hielden de lokale en de provinciale verenigingen zich voornamelijk bezig met wijkverpleging en voorlichting, en de tuberculosebestrijding kwam daar al snel bij. Speciale commissies werden ingesteld om het werk bij de tuberculosebestrijding, ontsmettingsdienst, moeder- en bakercursussen, ziekenvervoer en consultatiewerk voor zuigelingen en later ook kleuters uit te voeren. Ook de jeugdgezondheidszorg behoorde tot de zorgarrangementen van het Groene Kruis. Na de Tweede Wereldoorlog rekende zij ónder meer ook de opleiding van kraamverzorgsters, massavaccinaties en uitgebreide sociaal-medische zorg als bijvoorbeeld bejaardenzorg en kankerbestrijding tot haar taken.

Het kruiswerk ontstond uit een particulier initiatief, maar door middel van haar subsidiebeleid kreeg de overheid wel een steeds grotere vinger in de pap. Vlas onderzoekt het kruiswerk aan de hand van het coUectiviseringsproces zoals Abraham de Swaan dat uitwerkte in zijn boek *Zorg en de staat*. Dit collectiviseringsproces hield in dat op vrijwillige basis tot stand gekomen arrangementen meer en meer werden vervangen door dwingende regelingen door en onder toezicht van de overheid. De conclusie van Vlas dat dit proces ook bij het Friese kruiswerk plaatsvond is vanzelfsprekend niet bijster schokkend. In zijn algemeenheid heeft zijn onderzoek dan ook meer het karakter van een gedenkboek voor het Groene Kruis in Friesland, zoals ook blijkt uit de annotatie. De auteur maakte vrijwel alleen gebruik van archiefstukken van deze vereniging en ondanks een flinke literatuurlijst worden de genoemde werken nauwelijks aangehaald.

Vlas beschrijft de geschiedenis van het Friese kruiswerk tot in detail, dat wil zeggen als organisatie. Behalve in het eerste hoofdstuk, gewijd aan de oprichting van de vereniging, komen de hoofdpersonen nauwelijks uit de verf. Dat is jammer, want daardoor mist het boek wel wat 'vlees en bloed' en wordt van de lezer een groot uithoudingsvermogen gevraagd. De gegeven informatie lijkt bovendien niet altijd even relevant. Om een voorbeeldje te noemen: op pagina 53 meldt Vlas dat de ziekenrij tuigen in 1910 275 ritten hebben uitgevoerd en ruim 10.000 kilometer aflegden, dat wil zeggen gemiddeld 38 kilometer per rit. Op andere punten werkt zijn cijfermatige benadering overigens aanstekelijk.

Omdat Vlas een bedrijfsmatige aanpak hanteert, komt het historisch kader niet echt uit de verf. Het Nederland rond 1900, de crisisjaren, de oorlog en de wederopbouw komen slechts in een enkele zin ter sprake. Pas laat blijkt dat in Limburg en de drie noordelijke provincies het Groene Kruis oppermachtig was. Na de Tweede Wereldoorlog hebben de katholieke en protestantse kruisorganisaties in Friesland samen nog geen 5000 leden, terwijl het Groene Kruis meer dan 100.000 leden telde. Dat is toch een constatering die verklaard dient te worden, want

in Friesland was de protestants-christelijke zuil zeer sterk. Daar staat tegenover dat Vlas' economische visie op het Groene Kruis verhelderend werkt en hij helder maakt hoe de rol van de overheid in de gezondheidszorg geleidelijk sterker werd. Planning en financiering vereisten de noodzaak tot kostenbeheersing en in 1972 fuseerden de diverse kruiswerkorganisaties. In 1980 verloor het Friese Groene Kruis het verenigingskarakter. Vlas schreef er een boeiend proefschrift over.

Gerben E. de Vries

J. de Roos, *Besturen als kunst. Lokale sociaal-democraten 100 jaar verenigd* (Amsterdam: Centrum voor lokaal bestuur, Wiardi Beckman stichting, 2002, 264 blz., € 5,-, ISBN 90 72575 73 3).

Daar zaten ze dan bij elkaar, op Tweede Kerstdag 1901, 's morgensom 10 uur in een onverlicht zaaltje van de Buitensociëteit in Zwolle. Gehuurd voor 5 gulden, want meer mocht het niet kosten. Negentien raadsleden van de SDAP. Ze vonden dat het tijd werd om de eenheid te smeden tegen de boze, kapitalistische buitenwereld. Uit die bijeenkomst van rode raadsleden (allemaal mannen, voor vrouwen was er nog geen plaats aan de bestuurstafel) ontstond de vereniging, die honderd jaar later nog altijd bestaat. Ze heet nu Centrum voor lokaal bestuur (CLB).

Jan de Roos, historicus en medewerker van het CLB, heeft de geschiedenis van de bestuurdersorganisatie opgetekend in het boek *Besturen als kunst*. Het bevat veel verrassends over de lokale politiek in de afgelopen eeuw. Tevens staan er fraaie portretten in van bekende SDAP-kopstukken, zoals Wibaut, Ankersmit, Tak en Ed Polak. De naoorlogse secretarissen van de bestuurdersorganisatie komen ook aan bod. Verder zijn er levensschetsen van bekende en minder bekende politici in dit vuistdikke boek. Zoals wethouder Eiske ten Bos-Harkema uit Gasselte, die wegens belediging een maand gevangenisstraf kreeg, en de rode wethouder Gerrit Schotveld uit Almelo. De Roos portretteerde verder veel burgemeesters, waaronder ook diverse vrouwen uit de jaren tachtig. Opmerkelijk is het verhaal over het Oostgroningse dorp Finsterwolde, waar PvdA-burgemeester Harm Tuin in de clinch raakte met de communisten. Hij bestuurde twee jaar het dorp in zijn eentje als regeringscommissaris.

De Roos beschrijft dit uitvoerig aan de hand van nog niet eerder geraadpleegde dossiers van het ministerie van binnenlandse zaken en van de binnenlandse veiligheidsdienst. De Roos stelt in zijn voorwoord dat de tijd voor het schrijven van deze jubileumuitgave beperkt was. Bij lezing blijkt dat de auteur duidelijke keuzes heeft gemaakt en daarbij reeds bewandelde paden links heeft laten liggen. In plaats daarvan richt hij zich op enkele niet eerder beschreven gebeurtenissen en personen. Vele, vaak grappige, anekdotes hebben de tekst gepeperd. Door deze aanpak kan de lezer af en toe verrast worden. Toch zijn er ook onderwerpen die ik mis. De vernieuwingsoperatie van Felix Rottenberg bijvoorbeeld, die immers veel nieuw bloed, juist ook in het lokale bestuur, wilde brengen. Waar zijn de lotgevallen van deze nieuwelingen, waarvan er velen in stilte weer verdwenen zijn, moe geworden van de zinloze pogingen om geaccepteerd te raken in het versteende lokale partijbastion. Ook andere nieuwkomers mis ik, de eerste allochtone raadsleden, waar zijn zij? Wel wordt er aandacht besteed aan de opkomst van vrouwen in het lokale bestuur op alle niveaus.

Besturen als kunst bevat 130 foto's, die veel lokale grootheden uit een grijs verleden tonen. Een vondst is ook om het boek regelmatig op te vrolijken met stukjes uit oude kranten, ingeko-